

L'ARXIPRESTAL DE VILA-REAL

Per Joan D. Bautista i Garcia

Començada el 1752 i beneïda i en funcionament vint-i-set anys després, l'església Major de Vila-real constitueix la construcció barroca més important de la Plana Baixa i una de les més importants de les comarques del nord del País Valencià.

Si bé la seua immensa mola es va donar per acabada el 1779, també és cert que això va succeir de manera forçada, obligats els seus encarregats pel caire que començava a adoptar la situació després de la creació de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles i el poder que aquesta institució havia adquirit i que encara seria més gran en les dues últimes dècades del segle.

Així les coses, passades ja de moda les seues formes barroques i amb els il·lustrats de l'època, com ara Ponz, demanant que s'aturaren les obres d'aquell disbarat, el temple quedarà amb parts importants sense concloure, sense portada que decorara la seua altíssima façana principal, sense finalitzar la porta a l'antic cementeri -ara plaça del mercat- i sense acabar-se l'hermosa porta de la Pescateria, tan deutora dels postulats de Serlio, formulats dos-cents anys abans. La Capella de la Comunió es va salvar d'aquest procés d'interrupció dràstica forçada per les noves modes, si bé a costa de deixar que l'arquitecte

Vicent Gascó, abanderat de la renovació acadèmica, modificara alguns dels seus postulats estètics, adaptant-los al nou gust. Podríem assegurar que la construcció de la Capella estarà conclosa el 1794, mentre que el seu procés constructiu degue començar cap al 1788. Peça a destacar dins aquesta sala serà el bell retaule, més elegant que el principal del temple, construït segurament cap al 1790, any dalt any baix.

Si recentment vam tindre l'ocasió de restituir l'autoria del projecte a l'arquitecte Joan Josep Nadal, rescatant-lo d'un oblit immerescut de totes totes, també ho és que en ella intervindran el bo i millor del panorama arquitectònic valencià: Antoni Gilabert, Bertomeu Ribelles, Vicent Gascó i l'eficaç Cristòfol Ayora, que vindrà a Vila-real i s'hi quedarà, instal·lant-hi el centre d'operacions de la seua activitat constructora.

Més tard, ja a mitjans del segle XIX s'hi cridarà a Josep Cuenca, arquitecte provincial, per construir uns retaules d'obra, grans, que ompliren els buits de les capelles laterals, combinant adequadament amb l'àmbit on es trobaven. Cuenca dissenyarà estructures que són innegablement filles del classicisme acadèmic del segle anterior, continuat fins a les seues acaballes i alternat amb un eclecticisme que s'adap-

Joan Josep Nadal i Cristòfol Ayora. Arxiprestal de Sant Jaume. 1752-1779. Interior.

tarà en cada moment a les exigències de la clientela. Formant parella un davant l'altre i diferents amb els dels costats, els retaules laterals són austers i despullats, atorgant-li a l'església una imatge unificada que els anteriors retaules, provinents encara del temple que es va enderrocar el 1752 per donar pas a l'actual, no eren capaços d'aportar. Guardats els primitius en diferents dependències, al final només ens han arribat el magnífic Sant Vicent de Joan de Joanes com a peça solta i el retaule del Salvador, que exigeix una restauració urgent per mans sensibles, més d'acord amb la seua importància en el context de l'art valencià, que elimine els repints i li retorne la seua dignitat.

L'altar principal és obra rica de materials i nua de disseny, aixecat el 1829 per Joan Marzo, prestigiós arquitecte valencià, membre també de l'Acadèmia de Sant Carles.

En la retafila de personatges relacionats amb l'arquitectura que hem esmentat, sobre tot volem destacar els noms de Nadal i d'Ayora, el segon hereu real del primer i potser el seu alumne, que assumirà la continuïtat de les obres, donada la mort del projectista el 1763, seguint de molt a prop els propòsits del seu possible mestre.

El paper d'aquestos dos arquitectes serà fonamental, com analitzem en monografia que dedicarem a les esglésies columnàries de les nostres comarques. Partint de la seua activitat vila-realencina i de la residència d'ambdós a la vila de la Plana Baixa, sorgiran tota una sèrie d'edificis que els han de ser atribuïts, amb les precaucions obligades però sense timidesa. Des de la Capella de la Comunió de l'església del Salvador de Borriana, fins a l'església de Sant Pere de Cinctorres, passant per l'elegantíssima capella del Calvari de Betxí, entre moltes d'altres, Nadal i Ayora, perllongaran una manera de fer monumentalment barroca, derivada del Temple del Pilar a Saragossa. Les seues plantes centralitzades, amb naus a la mateixa altura i separades per pilastres aèries, recuperen formes que tenien amplíssima tradició a la corona d'Aragó. Al nostre país el record de la Llonja o de l'Aula Capítular del Convent de Sant Domènec, esdevé indefugible.

Entrar a l'església Arxiprestal a migdia, en dia de sol, constitueix una experiència barroca inesborrable. La llum fumada circula per l'àmbit lliure i àgil. les perspectives estableixen jocs inacabables. La vista es confon i no podria afirmar on comença i acaba

Joan Josep Nadal, Cristòfol Ayora i Vicent Gascó. Arxiprestal de Sant Jaume. Capella de la Comunió. 1788-1794. Pintures de Josep Vergara cap al 1798.

Vicent Gascó. Porta de la capella de la Comunió. 1788-1794.

Joan Josep Nadal i Cristòfol Ayora (arquitectura) i Josep Vergara (pintures). Cúpula en el creuer. 1772-1774. Pintures 1777.

l'espai. Només així entenem definitivament les intencions dels arquitectes. Davant l'acumulació de decoració que havia regit el fet constructiu valencià del segle XVII i primera meitat del XVIII, Nadal i Ayora introdueixen la llum i el sentit escènic, el joc de l'engany, en línia amb l'arquitectura italiana del segle anterior i la més purament rococó.

Caldria, en tot cas, fer abstracció dels vitralls actuals, posats amb la sola intenció de substituir als perduts. Quedaria només per fer-nos una idea dels que hi havia en oríge, el de damunt de l'altar principal, representant al sant pelegrí.

La decoració queda limitada als encerclats de les finestres, de talla exquisidament rococó, destacant-hi el magnífic marc del finestral que dóna a la façana principal, amb angelets seguts damunt de rocalla, que porten els símbols de Sant Jaume, advocació que presideix el temple. Inseparables del seu suport sòlids, els frescos de Josep Vergara, a la cúpula amb escenes de la vida del titular i a la Capella de la Comunió amb els

evangelistes, el sacrifici d'Isaac i al·legories eucarístiques, aporten la nota de color al conjunt.

Amb l'Arxiprestal de Vila-real s'inaugura un nou període en la nostra arquitectura, fèrtil com els que el van precedir, lligat estretament amb la pujada d'una nova dinastia al tro. L'hàbil maneig de l'espai, de la llum i de la perspectiva, basada en les sales columnàries, beu íntimament en les fonts autòctones, en la nostra tradició més fonda, adaptant-la a l'estètica a la moda i a les necessitats del moment. És una bona prova de la capacitat creativa dels arquitectes del terreny i de la sensibilitat dels nostres avantpassats i avantpassades que hi van confiar.

Tots aquests mèrits van ser reconeguts quan la Generalitat Valenciana, va atendre la proposta del Grup Municipal del BNV, suscrita per tota la resta de grups de l'Ajuntament de Vila-real en sessió plenària, incoant expedient per a la seua declaració com a Bé d'Interés Cultural, màxima distinció amb què pot ser senyalat un edifici.